

УДК 502.7 (075.8)

Столяров В.С.

канд. екон. наук, доцент

Національний технічний університет України «КПІ»

ЕКОЛОГІЧНИЙ МЕНЕДЖМЕНТ В ЗАГАЛЬНІЙ СИСТЕМІ УПРАВЛІННЯ

ECOLOGICAL MANAGEMENT IN GENERAL MANAGERIAL SYSTEM

В статті розглядаються головні принципи, на яких ґрунтується національна екологічна політика. Проаналізовано генеральні цілі національної екологічної політики. Пропонується перелік заходів, які повинна провести держава з метою усунення прямого зв'язку між економічним зростанням та погіршенням стану навколишнього середовища, створення розгалуженої екомережі та припинення втрат біорізноманіття.

В статье рассматриваются основные принципы на которых основывается национальная экологическая политика. Проанализированы генеральные цели национальной экологической политики. Предлагается перечень мероприятий, которые должно осуществить государство с целью устранения прямой взаимосвязи между экономическим ростом ухудшением окружающей среды, созданием расширенной экосети и прекращения потерь биоразнообразия.

Cardinal principles are considered In article on which is founded national ecological policy. The general purposes national ecological politicians will Analysed. It Is Offered list action, which must realize the state for the reason removal direct intercoupling between economic growing by deterioration environs ambiances, creation extended ecological network and cessations of the losses biology variety. In Ukraine is designed and on governmental level is approved Concept of the stable development, which is provided introduction economic mechanism to activity on guard of the nature:

In Ukraine is designed and on governmental level is approved Concept of the stable development, which is provided introduction economic mechanism on guard of the natur to activity:

- a financing enterprise and organization, which produce ecological чистую product;*
- financial support ecological project, directed on guard surrounding ambiances;*
- an introducing the system credit for enterprise and separate people;*
- support of the scientific studies on decision of the ecological problems;*
- a making the services ecological аудума.*

In Ukraine necessary to use with provision for world experience direct and indirect methods of the economic regulation guard surrounding ambiances, as follows: determination of the economic restrictions on economic activity, licensing all type to activity, complex ecological expert operation.

Ключові слова: екологічний менеджмент, природоохоронна діяльність, механізм заохочення.

Вступ. Сучасною рушійною силою в економічному і соціальному розвитку провідних країн світу є розробка новітніх технологій. Технологій, в

першу чергу, екологічно небезпечних. Саме такі технології, як правило, являють собою ресурсозберігаючими, екологічно безпечними, економічно ефективними та конкурентоспроможними.

Особливості сучасного екологічного стану, вимагають проведення державної політики у галузі охорони довкілля, використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки. Екологізація економіки та свідомості суспільства не є абсолютно новою проблемою. Практичне відображення екологічності тісно пов'язано в першу чергу з державним регулюванням процесів природокористування. Нове в даній проблемі є еквівалентність обміну між державою, природою та людиною, яка базується на законодавчих, організаційно-технічних рішеннях [1]. Ця проблема на сучасному етапі є дуже гострою. Вона була сформована протягом двох століть і нині набула свого критичного значення. Тому існує об'єктивна необхідність втручання держави в природно-екологічну сферу з метою досягнення збалансованого стану, держава також повинна закласти основи глобального еколого-економічного партнерства між суб'єктами підприємництва, між іноземними партнерами, на рівні планетарного співробітництва заради виживання і подальшого розвитку України.

Питання екологічного менеджменту в нашій державі досліджували провідні вчені такі як Кожушко Л.Ф., Скрипчук П.М., Семенов В.Ф., Михайлюк О.Л., Хвесик М.А., Дорогунцов С.І., Шевчук В.С. та інші. Аналіз наукових праць виявив, що особлива увага в контексті реалізації концепції глобального вирішення проблем охорони навколишнього середовища приділяється екологічному менеджменту, екологічному аудиту, а також розробці екологічної стратегії в будь якій сфері діяльності. Проте, відсутня однозначність у трактуванні цих понять та відповідно підходів до реалізації їх на практиці. Крім того, мало відпрацьований економічний механізм, який би заохочував не тільки керівників підприємств, а й все населення до захисту навколишнього середовища.

Таким чином, актуальність і значущість цих проблем обумовила необхідність теоретико-методологічної розробки окресленої вище концепції, що визначило мету даного дослідження.

Постановка завдання. Наслідки світової фінансової кризи виявили неефективність і неспроможність національної моделі економічного зростання підтримувати відповідний рівень відтворення й екологічної безпеки. У цьому контексті класичний набір факторів економічної безпеки (фактори пропозиції, фактори попиту та фактори ефективності) потрібно доповнювати фактором екологічного менеджменту та аудиту [2, с.33-37]. Відповідно до визначеної вище мети, основними завданнями даної статті є вивчення політики державного управління процесом охорони навколишнього середовища. Аналіз та вивчення світового досвіду та розроблення комплексу пропозицій щодо

трансформації системи управління розвитком охорони та відновлення навколишнього середовища, перш за все, для реалізації збалансованої стратегії розвитку та забезпечення екологічної безпеки держави.

Розроблення та реалізація сучасної моделі розвитку національної економіки потребує виважених і науково обґрунтованих уявлень щодо екологічного менеджменту.

Методологія. Методологічну базу даного дослідження становлять сучасна теорія управління, теоретичні положення вітчизняних та зарубіжних вчених з проблем управління охороною навколишнього середовища. В ході дослідження широко використовувалися методи системного та порівняльного аналізу, проблемно-ситуаційного, статистичного аналізу, логічні й емпіричні методи пізнання механізмів і форм управління процесом природовикористання.

Інформаційну базу дослідження становлять законодавчі акти, постанови Верховної Ради і Кабінету Міністрів України, нормативні методичні документи щодо визначення стану навколишнього середовища, статистичні матеріали.

Результати дослідження. Розглянемо головні принципи, на яких ґрунтується національна екологічна політика:

- принцип рівноправності трьох складових розвитку держави (економічної, екологічної, соціальної) – вимагає орієнтуватись на пріоритеті сталого розвитку, враховувати екологічні наслідки прийнятих економічних рішень;

- принцип екологічної відповідальності - вимагає запровадження відповідальності за будь - які порушення екологічного законодавства;

- принцип попередження або запобігання - передбачає аналіз та прогнозування екологічних ризиків, які ґрунтуються на результатах проведення державної екологічної експертизи та здійснення державного екологічного моніторингу;

- принцип інтеграції екологічної складової в секторальні політики – екологічні цілі секторальної політики мають знаходитись на тому ж рівні, що економічні та соціальні цілі;

- принцип "Забруднювач та користувач платять повну ціну" - вимагає стимулювання забруднювача скорочувати рівень негативного впливу на довкілля, повної відповідальності користувача за стан наданих у користування природних ресурсів та прямий чи опосередкований вплив його діяльності (бездіяльності) на стан довкілля;

- принцип міжсекторального партнерства та залучення до реалізації політики широкого кола зацікавлених сторін – наголошує, що лише завдяки залученню всіх секторів суспільства до вирішення спільних проблем можливо забезпечити реалізацію успішної екологічної політики [3, с. 17-23].

Найчастіше головним ворогом орних земель, зайнятих під сільським господарством, є внесення добрив не органічного походження, а також пестицидів (хімічні речовини, які створюються для знищення різних форм життя: бур'янів, комах та інших шкідників). Небезпечною особливістю таких речовин є те, що вони мають здатність зберігатися в природі протягом досить тривалого часу, приносячи величезну шкоду життю тварин, рослин і людині. Вони й досі накопичуються в природі і шляхів нейтралізації їх досі не знайдено. Пестициди проходять в природі певний кругообіг, заражаючи і шкодячи всьому живому. Потрапляючи в ґрунт на значних територіях завдяки розпиленню пестициди знищують ту форму життя, для боротьби з якою їх було винайдено, потім разом з вологою та опадами вони потрапляють у ґрунт, забруднюючи його, пестициди досить швидко потрапляють у ґрунтові води, звідти у водоймища, озера, річки, криниці. Отруюючи невелику річкову рибу хімікати потрапляють з прісною водою в моря і рухаються далі по харчовому ланцюжку. Тож до людини на стіл забруднювачі потрапляють досить легко і швидко з криничною водою, з продуктами річок і морів чи з огородиною, в будь – якому випадку це підриває здоров'я людини (лише за 1 рік на землі від забруднення пестицидами продуктів харчування гине до 90 млн. чоловік) та небезпечно для життя інших живих організмів. В деяких країнах вже значно обмежили використання пестицидів та інших хімічних речовин у сільському господарстві, але доки не буде винайдено альтернативні шляхи вирішення проблема залишається й досі відритою. При значних насадженнях сільськогосподарських культур єдиним поки що способом боротьби зі шкідниками є хімічні речовини, багато з яких частіше накопичуються аніж розкладаються в надрах землі або в верхньому родючому шарі. Землю часто називають годувальницею, однак не можна стверджувати, що ставлення до неї адекватне цій назві. Якщо говорити про Україну, то за останні десятиріччя значно погіршилися показники земельного фонду. Незначний приріст продукції землеробства досягається за рахунок стійкого виснаження та деградації ґрунтів. Зростає хімічне забруднення земельних ресурсів. Продовжується значне вилучення цінних сільськогосподарських земель під промислове та інше будівництво, що становить понад 100 тис. га щорічно.

Охорону ґрунтів можна здійснювати найрізноманітнішими методами: заліснення перелогів та еродованих земель, використання раціональної агротехніки, відмова від монокультур. Технологія сільськогосподарського виробництва має базуватися на екологічно обґрунтованих раціональних нормах, виключати з обробітку землі на схилах крутістю понад 7° і інтенсифікувати використання сільськогосподарських угідь, які залишилися в обробітку. Науковці рекомендують розпочати послідовний перехід на ландшафтне землеробство, його ґрунтозахисну спрямованість, у повному обсязі виконувати протирозійні заходи і рекультивацію земель [3, с. 113-120].

Існує необхідність реабілітації Чорнобильської зони, оскільки вона може стати територією тривалої небезпеки для довкілля та людини. Між тим є плани, звозити туди з трьох українських АЕС відпрацьоване ядерне паливо, яке слід зберігати тисячі, і навіть сотні тисяч років. Також підлягають критиці плани уряду зі скерування величезних коштів на розвиток ядерної енергетики, тому що це посилює залежність України від іноземних постачальників атомного палива, нові енергоблоки будуються десятками років, а їхня вартість щороку збільшується. Натомість, ті ж самі гроші могли б забезпечити сталий розвиток української енергетики на основі розвитку альтернативних видів палива, енергозбереження та відновлювальних джерел енергії [4].

Ліс – легені нашої планети, його знищення може передрікати нам сумну участь, адже він є джерелом кисню, регулятором вологості і життєдайною скарбницею для Землі. Знищення лісів, а за останні 2 – 3 тисячоліття люди знищили біля половини лісових масивів, невірні методи землеробства і ряд інших факторів призвели до втрати цих мільйонів гектарів. Наприклад, коли альпійські італійці вирубували на південному схилі гір хвойні ліси, які так дбайливо охоронялися на півночі, вони не передбачали, що цим підрізають коріння високогірного скотарства в своїй області; ще менше вони передбачали, що на більшу частину року залишать без води свої гірські джерела, з тим щоб у період дощів ці джерела могли розливати по рівнині свої великі потоки води. Майже те саме ми мали змогу спостерігати і в нас на Україні, коли головною причиною страшних повеней на Закарпатті, що мали місце останніми роками, було визнано занадто варварське і хижацьке знищення великих обсягів лісу на схилах гір. Ці ліси не лише затримували вологу, а й перешкоджали розливам рік і руйнуванню гірських схилів. І схожих фактів є ще дуже багато. Проте не можуть йти в порівняння дії тогочасних народів з втратами, які наносять природі суші сучасні діячі, озброєні досягненнями технічної думки. Звичайно не можна не згадати про тропічні екваторіальні ліси, яких вже майже не лишилося через варварську вирубку людиною. Між іншим ліси нашої планети сповнені життя, причому більшість із проживаючих там рослин і тварин іще не відомі вченим. Спеціаліст по навколишньому середовищу Джон Харті зазначає: „Вологі тропічні ліси займають не більше 3% загальної площі нашої планети, але в них проживає щонайменше 50 % - а то й 90 % - всіх видів. До такого висновку біологи дійшли, коли дослідили лише не великі ділянки тропічного лісу, - це дає їм підстави припускати, що види, ще не відомі вченим, будуть знайдені переважно в тропіках”. І хто знає, скільки ще відкриттів очікують на людину, якщо їй хоч колись доведеться досліджувати цей різноманітний невідомий живий світ. Три чверті лісів помірних широт вже втрачені. За минуле десятиріччя швидко зросли темпи зведення лісів. Останні підрахунки

показують, що кожного року відбувається винищення тропічного лісу на площі від 150000 до 200000 квадратних кілометрів, це десь приблизно площа Уругваю. Але як виявилось вирубка це ще не все на що можуть розраховувати ліси нашої планети. Встановлено, що близько 94% лісових пожеж трапляється саме з вини людини і лише 6% пожеж спричиняють природні катаклізми. Через недбалість та не обережність людей часто втрачаються величезні ліси і нові насадження. Проте і це не все. Поширено, зокрема в нашій країні, заснування несанкціонованих звалищ побутового сміття в районах лісосмуг чи посадок, причому вражає те, що влада країни нічого не робить для запобігання цього, навіть не дивлячись на те що цей факт переріс в серйозну проблему.

Найцікавіше те, що внаслідок вище перерахованих дій з боку людини страждають всі: тварини, рослини і самі люди. Як наслідок погіршується стан ґрунтів, повітря, води, підвищується смертність серед тварин, втрачаються унікальні види представників рослинного світу, погіршується стан здоров'я людей, зростає рівень природних лих та катаклізмів. Всі це розуміють, але жодна країна не погодилася скоротити обсяги лісозаготівлі, жодна не взяла на себе задачу хоча б часткового відновлення об'ємів „легенів землі”. А змінити сьогоднішню ситуацію виявляється не так вже й тяжко. Вирішення цієї проблеми потребує на самперед зацікавленої зваженої і правильної політики яка б врегулювала вирубку та використання лісу, зменшила антропогенне навантаження на ліси, встановила грошову відповідальність за порушення санітарних норм і жорсткий посилений контроль за їх виконанням, а також активно розпочала відновлення лісових масивів шляхом проведення суботників та інших заходів. При жорсткому виконанні таких умов протягом хоча б 40–50 років ми зможемо покращити загальний стан природи в декілька разів. На сьогоднішній день люди заповідають все більше територій, до яких належать лісові насадження. Ведеться посадка лісосмуг. Вживається багато заходів по збереженню лісу, але не зменшується антропогенне навантаження на них тому суттєвих змін на краще поки що немає. Саючи чи охороняючи одне дерево, людина натомість викорчує 4–5 дерев і ця сумна статистика ще досі має місце. Тож рішучі дії мають прийматися вже сьогодні. Чимало залежить і від кожного з нас, адже розуміння елементарних санітарних норм і обережне, не хижацьке поводження в лісі допоможе йому легше справитися з нашим впливом на нього і хоча б частково відновитися [3, с.120-126].

Багато вчених, які займаються вивченням біосфери, вважають, що їй загрожує небезпека. По оцінкам багатьох вчених, в найближчі 75 років з лиця Землі може зникнути половина всіх видів рослин і тварин. Дехто стурбований тим, що швидкість зникнення окремих видів може в 10000 раз перевищувати швидкість їх так названого природного зникнення. На думку одного спеціаліста, зараз кожні 10–20 хвилин на планеті в середньому зникає один

вид. В наш час головною причиною зменшення біорізноманіття стала діяльність людини. Всі форми життя на Землі складають одну взаємопов'язану систему, яка включає в себе також елементи неживої природи. Живі організми залежать від таких складових навколишнього середовища, як атмосфера, океани, джерела прісної води, різноманітні ґрунти та гірські породи. Ця єдина біологічна система називається біосферою, і людина є її невід'ємною частиною. Біорізноманіття охоплює всі види бактерій та інших організмів. Деякі з них, як відомо, беруть участь у важливих хімічних процесах, необхідних для нормального функціонування екосистем. Біорізноманіття включає також зелені рослини, які в процесі фотосинтезу вбирають сонячну енергію і накопичують її у вигляді вуглеводнів – основного джерела енергії для інших живих організмів, а також виділяють кисень.

Згідно оцінкам Міжурядової комісії з кліматичних змін, протягом останнього століття температура на Землі може підвищитися на 3,5 градуса за Цельсієм. Таке різке потепління може викликати зникнення деяких видів тварин і рослин. По даним досліджень, підвищення температури води – одна з причин загибелі коралових рифів, які слугують середовищем життя багатьох морських організмів. За оцінками вчених підняття рівня Світового океану на один метр може призвести до затоплення великих прибережних ділянок заболочених земель, багатих різноманітною флорою та фауною. Деякі вчені вважають, що глобальне потепління викличе танення льодового покриву Гренландії та Антарктиди. А це загрожує екологічною катастрофою.

В Україні розроблено і на урядовому рівні схвалено Концепцію сталого розвитку, якою передбачено впровадження економічних механізмів природокористування і природоохоронної діяльності, зокрема створення екологічних банків, основними напрямками яких повинні стати:

- кредитування й фінансування підприємств і організацій, які виробляють екологічно чисту продукцію;
- фінансова підтримка екологічних проектів, спрямованих на охорону водних ресурсів у районах, та екологічного бізнесу;
- впровадження так званих “екологічних вкладів”, частина коштів яких використовується для підтримки екологічних програм; надання цільових водоохоронних кредитів підприємствам та окремим громадянам (як заохочення, власники таких вкладів можуть, наприклад, одержати житло в екологічно чистих районах тощо);
- розповсюдження екологічних лотерей, кошти від продажу яких спрямовуються в основному на природоохоронні заходи;
- підтримка наукових досліджень та розробок з екологічних проблем захисту водних систем;

- створення в структурі банків спеціальних підрозділів екологічної орієнтації, служб із екологічного аудиту та екологічного маркетингу [5, с.30-77].

В Україні потрібно також застосувати з врахуванням світового досвіду прямі й непрямі методи еколого-економічного регулювання, зокрема:

- становлення економічних обмежень на господарську діяльність;
- створення систем екологічної сертифікації, послуг і інших об'єктів;
- впровадження в практику процедури заявки про вплив на навколишнє середовище;
- ліцензування господарської та іншої діяльності;
- комплексна еколого-економічна експертиза;
- створення екологічно справедливого ринку, при якому не отримує переваг у конкурентній боротьбі продукція з найгіршими екологічними характеристиками або яка виробляється за технологіями з відносно нешкідливим впливом на навколишнє середовище, а також знімається з обігу на ринку продукція, небезпечна для здоров'я і навколишнього середовища;
- зміна податкової політики в галузі охорони та раціонального використання довкілля;
- запровадження системи екологічного страхування (із прийняттям Закону "Про екологічне страхування");
- запровадження системи екологічного аудиту [4, с.30-77];
- врахування природного фактора при економічній оцінці господарських рішень.

Генеральні цілі національної екологічної політики полягають в наступному:

- захист здоров'я населення від техногенного та антропогенного навантажень;
- удосконалення системи інтегрованого екологічного управління щодо інтеграції екологічної складової до програм розвитку секторів економіки;
- розвиток екологічно збалансованого використання природних ресурсів;
- екологічна безпека, усунення зростання навантаження на навколишнє природне середовище у зв'язку з економічним зростанням;
- регіоналізація екологічної політики;
- припинення втрат ландшафтного та біотичного різноманіття, формування екомережі, розвиток заповідної справи;
- розвиток громадянського суспільства, підвищення громадської екологічної свідомості [6].

Крім того Концепція декларує необхідність екологізації секторальних політик та, відповідно, виписує першочергові завдання у таких галузях народного господарства як промисловість, транспорт, енергетика, водні

ресурси, сільське та лісове господарство. Для кожної цілі Концепція виписує низку завдань та шляхи реалізації.

Висновки. Наукова новизна отриманих результатів полягає у визначенні головних напрямків розвитку і вдосконалення державної політики щодо екологічного менеджменту.

Отримані результати можуть бути теоретичним підґрунтям для подальших досліджень з класифікації та встановлення зв'язків між концепціями стратегічного управління навколишнім середовищем.

Разом з тим отримані результати мають практичне значення для вітчизняних і закордонних керівників в усіх галузях народного господарства, а також полягають у прямому впливі на діяльність в усіх сферах соціального життя держави.

Перспективними напрямками подальших наукових досліджень за даним напрямом є розроблення механізму управління процесом природокористування, подальшого покращення стану сертифікації екологічного менеджменту за світовими стандартами ISO 14000 в Україні.

Щоби ефективно використовувати положення запропонованої Концепції, слід рекомендувати, по-перше, здійснити систематизацію і подальший розвиток злагодженої системи законодавства про екологічний менеджмент, а також запровадити систему екологічного страхування, по-друге, вдосконалювати економічний механізм екологічного менеджменту та аудиту.

Література

1. Закон України "Про охорону навколишньої природного середовища" // Відомості Верховної Ради. - 1991, - N 12, - С. 4-10.
2. Екологія: Підручник / С. І. Дорогунцов, К. Ф. Коценко, М. А. Хвесик та ін. – Вид. 2-ге, без змін. – К.: КНЕУ, 2006. – 371с.
3. Кожушко Л.Ф. Екологічний менеджмент / Л. Ф. Кожушко, П. М. Скрипчук - К.: ВЦ „Академія”, 2007. – 430 с.
4. Екологи критикують політику України в сфері ядерної енергетики [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.upi.org.ua/news/2009-04-16-6694>.
5. Екологічний менеджмент і аудит./ С. М. Литвак та ін. – Друге видання. – К.: ВД „Професіонал”, 2006. – 200 с.
6. Україна. Сталий розвиток 2007. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://who-is-who.com.ua/book/ust2007.html>.